

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

I. ISMERTETÉSEK.

ÁRKI SÁNDOR dr. : *II. Rákóczi Ferencz.* III. k. 1709—1735. Magyar történeti életrajzok. 1910-iki évf. A magyar történetírás méltán ünnepelheti Márkit nagy művének befejezése alkalmából. Végre bírjuk nagy nemzeti hősünk teljesen kimerítő életrajzát. Az időszakban, melyről e kötet

szól, Rákóczi ügye már hanyatlóban volt, mindamellet még számos hadtörténelmileg fontos esemény színhelye az ország. Védelmi intézkedéseit a fejedelem a francia hadimérnökei által újabban megerősített Munkács várából intézi. Nagyon értékes e kötetben a romhányi csata leírása. Majd a Duna és Tisza közén lefolyt csatározásokról, Lőcse, Eger és Érsekújvár elestéről s végül a szatmári béke megkötésének körülményeiről olvasunk.

A következő fejezetek a fejedelem lengyelországi bujdosásának, franciaországi diplomatai törekvéseinek s végül a törökországi emigrációban töltött éveinek és halálának leírását tartalmazzák.

A Történeti Életrajzok szerkesztősége azonban e kötet illusztrálásánál sem járt el kellő óvatossággal. Arról, hogy egyes képek egyáltalán semmi összefüggésben sincsenek és nem is lehetnek a szöveggel, nem is szólva, figyelmeztetnünk kell arra, hogy nem lehet minden arczképet II. Rákóczi Ferenczének elfogadni, a mit az övének mondanak. Így a 640. lap mellett a Történelmi Arcképcsarnok egyik képéről külön mellékletben adott arczkép sohasem volt a Rákóczié. Ez egy egészen újkorú eszményi kép. Nemcsak hogy az arczban egyetlen vonás sincs Rákócziéból, de ennek a képnek egészen újkorú festője képeinek értékét főleg viseletteni járatlanságával tette tönkre. Alakját ugyanis XVI-ik századbéli német páncélzatba öltözteti, de

magyar sisakot fest mellé, kardja XIV—XV-ik századbeli, dolmánya pedig XIX-ik századi szabású.

A vitéz *Halász Péter* arczképét a 672. lapon és pedig a Történeti Életrajzokban már másodízben is kiadva látjuk e kötetben. Hát ez a kép sem ábrázolja Halász Pétert, hanem valaki mást.

A szépművészeti múzeum hg. Eszterházy törzsgyűjteményében van *Stefano della Bella* olasz művész kezétől készítve ennek a képnek a metszete. Ez az olasz rézmetsző meghalt 1664-ben, Halász Péter pedig született 1676-ban, vagyis 12 évvel ennek a művésznek a halála után; világos tehát, hogy az ő arczképét nem is festhette meg. Hanem az történt, hogy Halász Péter vitézi hírnévre tevén szert, a ki iránt a nagyközönség érdeklődött, a lelkiismeretlen német kiadó *W. Meyer* nem tudván hirtelenében megkapni Halász valódi arczképét, elővette Bellának egy magyar viseletképét, *Bicham* metsző által lemásoltatta, alányomatta Halász nevét és kiadta 1742-ben. De hát ezeket a dolgokat a történelmi kritikának figyelembe kell vennie.

Jedlicska Pál: Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401—1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. Budapest, 1910 n. 8. r. 760 lap. Ára 8 kor.

E mű két részre oszlik; az első rész úgymint: «Eredeti Részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401—1653.» 482 lapon eredeti régi okmányok másolatait s kimerítő okmánykivonatokat közöl a gróf Pálffy-családnak senioratusi központi családi levéltárából. A második részt: «Gróf Pálffyak életrajzi vázlatait» egy 1829. évben megírt eredeti hiteles kézirat s némely kiadott adatok alapján állította össze szerző. Ezen életrajzi vázlatokban is több eredeti okmány s adat fordul elő. E rész 483—682. lapig terjed. Szerző e munkája sok tekintetben «Adatok erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához 1552—1600.» című 1897. évben megjelent eredeti forrás-munkája folytatásának tekinthető.

A Pálffyak több kiváló hadvezért adtak nemzetünknek. Ősi családi levéltáruk ennél fogva rendkívül gazdag hadtörténelmi vonatkozású okmányokban, melyekből a szerző e kötetben is gazdag sorozatot gyűjtött egybe. Az összesen 1115 okmánymásolat közül már folyóiratunk mult évfolyamában közöltünk néhányat mutatványul (314. lap), melyekből megállapíthatjuk, hogy a nagyszorgalmú szerző ezen újabb kötetével a hazai hadtörténelem bűvárának is kiváló szolgálatot tett.

Az életrajzok között különösen a II. Rákóczi Ferencz elleni hadjáratokban oly nagy szerepet vitt *gróf Pálffy János* életéhez és korához találunk itt számos új adatot. E jeles hadvezér katonai pályáját illetőleg olvassuk itt, hogy 1693 táján, mikor vezérőrnaggyá lett, volt párbaja János Frigyes württembergi herceggel, ki a magyar nemzetről s főleg a magyar katonaságról gyalázólag nyilatkozott. Pálffy indíttatva magyar önérzetétől, a herceget párviadalra hívta ki, hogy ekkép — az akkori lovagias felfogás szerint — a magyar nemzeten ejtett gyalázatot lemossa. A párviadal fegyverének pisztolyokat választottak. Első lövési joga volt a württembergi hercegnek, ki kiváló lövőnek hírében állt. A herceg pisztolygolyója csak Pálffynak kalapját találta és lyukasztotta át, de annál veszélyesebb volt Pálffy pisztolygolyója, mely a herceget holtra sebesítette, ki a párbaj színhelyén halva is maradt.

Pálffy Jánosnak átlukasztott kalapját a család emlékül megőrizte. 1829. évben a királyfai kastélyban volt elhelyezve.

Pálffy János kitérendő a párbaj büntető következményeinek, melyek annál inkább fenyegethették s aggaszthatták, minthogy a lelőtt herceget sógorsági kötelék fűzte, az uralkodó családdhoz, Lengyelországba menekült.

Az idő sokat gyógyít s a protektio nagyon sokat vihet ki. Pálffy János nagybefolyású rokonai s a változott országos viszonyok nem-sokára kieszközölték részére a királyi kegyelmet és a szabad hazatérést.

Szabadságának visszanyerését az is előmozdította, hogy a XIV. Lajos francia király által támasztott hadjáratok elleni védekezésnél Pálffy személye mint fontos tényező jött számításba.

Midőn Lengyelországból hazajött, a francziák ellen küzdő rajnai hadsereghez küldték. Itt 1700 január 26-án altábornagy lett. Eddigi huszárezredét német vasaszezreddel cserélte fel.

Midőn Rákóczi Ferencz hadai győztesen előnyomultak, a bécsi haditanács megijedvén a kurucz hadak tovább haladó győzelmeinek következményeitől, Pálffyt a francziák ellen küzdő táborból nagy sietve visszahívta.

Pálffynak föladatául jutott, hogy a Dráván túli vidéken hadat toborozzon s ezzel Heister fővezérnek, ki Ausztriából előnyomult, segédkezet nyújtson.

R. Kiss István: Az utolsó nemesi felkelés századik évfordulója emlékére. Több vármegye megbízásából szerkeszti. I. k. Budapest. 1909. n. 8. r. 367 l. képekkel. Ára 15 kor.

Régen nélküli hazai történetírásunk az 1809-iki utolsó nemesi felkelés történetének megírását. Tudjuk, hogy különösen a győri vesztett csata miatt sok gáncs, sőt gúny érte már insurgenseinket. Újabb történetírásunk, különösen folyóiratunk előző évfolyamaiban úgy erre a csatára nézve, mint általában többször kimutatta már a vádak alaptalanságát. Mindamellett itt volna az ideje az egész hadjárat összefoglaló s hiteles adatokon alapuló megírásának. Különösen az Országos Levéltárban és vármegyéink levéltáraiban sok az erre vonatkozó adat. *Kisfaludy Sándor* az insurrectióról írott és sokáig elveszettnek hitt hivatalos munkájának kézírata is megkerült s így a kellő anyag rendelkezésre állana.

Ez a munka vállalkozott erre a feladatra. Már első köteténél látnunk kell azonban, hogy feladatát nem mindenben oldotta meg. Az anyagot nem gyűjtötte egybe teljesen, mielőtt megírni kezdte könyvét. Bár elől közli a forrásmunkák jegyzékét, a szövegben sehol sem idézi forrásait és számos képei közül egyikről sem tudjuk, hogy azokat honnan vette.

Elmondja az insurrectio szervezésének történetét s azután több fejezetben kimerítően tárgyalja a győri csatát.

A kötet második részében öt fejezetben *dr. Császár Elemér* az utolsó nemesi felkelés a magyar irodalomban címen értekezik, a harmadik részt pedig *Reva Dezső* az insurrectio anekdotakincséből merített adomákkal tölti ki.

Mindenesetre kívánatos lenne, hogy a következő kötet is megjelenjék, a melyben bizonyára a vármegyék levéltárainak anyagával bővebben megismerkedhetünk.

Ortway Tivadar. A mohácsi csata, elvesztésének okai és következményei. Egykorú jelentések és okiratos közlések alapján. Akadémiai értekezések. Budapest, 1910. 89 l. Ára 2 kor.

Jeles történetírónk, *Ortway* a nemzeti szerencsétlenség számba menő mohácsi csatára vonatkozó történelmi adatokat ösmert nagy buzgalmával egybefoglalva, annak megkapó élénk képét nyújtja s megállapítja, hogy a csata elvesztésének okait mindenekfelett az akkori kor politikai és vallási nagy bajaiban és válságaiban kell keresnünk.

A csata lefolyására vonatkozó sok új és becses adatra különösen felhívjuk katonai szaktársaink figyelmét.

Nagy érdeme e munkának, hogy függelékül 404 tételes jegyzetben csaknem minden ismert forrást és adatot felsorol e tárgyra vonatkozólag.

Téglás Gábor. *A rómaiak hadihajószolgálatát Pannónia és Moesia területén Diocletianig.* 1910. Különlenyomat a Mérnök- és Építészegylet közlönyéből. 20. lap.

Téglás buzgó római régészünk nagy buzgalommal gyűjtötte egybe az adatokat a hazánk területén állomásozott római csapatok hadihajószolgálatára nézve. Leginkább a fennmaradt feliratos emlékek alapján megállapítja e hajóhad főállomásait a Bécs melletti Kahlenbergtől egészen Zimonyig. Kiemeli ezek közül Ó-Szőny, Ó-Buda, Mohács, Eszék, Sziszek és Mitrovicz állomásokat. Tanulságosan tárgyalja a hajóhadak szervezetét, felszerelését és szerepét a hazánk területén folyó hadjáratokban.

A *Századok* újabban megjelent füzetében a következő hadtörténelmi tárgyú értekezéseket találjuk: *Reiszig Ede.* A János-lovagok Sopronban. *Dr. Angyal Dávid.* Az elfelejtett pozsonyi csata és Brankovics György szereplése I. Ulászló uralkodásának kezdetén.

A *Történelmi Tárban* a dr. Komáromy András által közölt XVI. századi magyar levelek közt több érdekes hadtörténelmi tárgyú is van.

Adalékok Zemlén vármegye történetéhez című folyóirat 1910. évi XVI-ik évfolyamából kiemeljük a következő közleményeket: *Visegrádi János dr.* Wesselényi levelei és Az 1697-iki parasztmozgalom lefolyása. A 40-ik honvédszászlóalj zászlószentelése 1872-ben. *Dongó Gyárfás Géza.* Magyar rabok és rabnők török-tatár fogságban. Kozma Tamás rabságbaesése a homonnai csatavesztéskor 1619-ben. Liszkán élőködött német hadak 1670 körül. Az 1809. évi nemesi fölkelés történetéhez. Pornárfi Sándor liszkai honvéd levele 1849-ből. Ki volt Talya várnagya 1476-ban? *Spisovszky Imre.* Tolcsvai Nagy János felkoncizoltatása 1697-ben. *Dulás Gyula.* Adalékok Homonnai Drugeth Bálint gróf életéhez. *Matolai Etele.* Az 1831-iki pórlázadás történetéhez. i. j.

*Mittheilungen des k. und k. Kriegsarchivs. Neue Folge. IV. Bd. Wien 1889. Szerkeszti a cs. és kir. hadilevéltár igazgatósága.*¹

¹ E folyóirat sok tekintetben forrásmunkának levén tekinthető, szükségesnek látszott, hogy annak eddig még nem ösmertetett köteteit, visszamenőleg is figyelembe vegyük és magyar hadtörténelmi tárgyú dolgozatait ösmertessük. Szerkesztő.

Tartalmából kiemeljük a bennünket érdeklő következő dolgozatokat:

1. *Die Heere des Kaisers und der französischen Revolution im eginne des Jahres 1792.* Írta: *Angeli Károly* alezredes.

Tulajdonkép bevezetése a cs. és k. hadileváltár szerkesztette francia forradalmi háborúk leírásának. Tárgyalás alá kerül a császári és a francia hadsereg szervezete, fegyverzete, felszerelése, élelmezése háborúban, azután az ellenfelek harczászata, a hadseregek szelleme és fegyelme. Közben megtaláljuk e korszak neves hadvezéreinek élet-rajzát is.

A császári hadsereg ismertetéséhez csatolt áttekintésekből kitűnik, hogy a sistorói béke után állományában kereken 268.000 emberre leszállított sereg magyar csapatainak létszáma meghaladta a 100.000 főt, a miből megalakult: 11 sorgyalozezred (44 zászlóalj és 22 gránátos század), 8 huszárezred (32 osztályllyal egyenként 2 századdal), 35 határőr zászlóalj (52.000 ember) és a Székely határőr huszárezred 2200 lovassal. De kivehető még az áttekintésekből a magyar csapat-testek állomás- és toborzóhelye, az ezredtulajdonosok s az ezredparancsnokok neve, a csapattestek tagozása, nemkülönbén ezek állománya az 1792. január hó végével lezárt állománytáblázatok alapján.

Erdekes részek azok, melyek magukba foglalják a fegyvernemek és ezeken belől a csapattestek szervezetét, rendeltetését és felszerelését, a tábori tüzérség anyagát, valamint annak megokolását, hogy miért változott oly gyakran a sorgyalogsághoz beosztott tüzérség száma.

Helyet szorított a szerző a szabad csapatok ismertetésének is.

A csapatok tábori felszerelésének leírását követi a tábori egészségügyi szolgálat ismertetése. Utóbbiban megtaláljuk az orvosi tisztikar és az egészségügyi segédszemélyzet kiegészítésének módozatait, az egészségügyi intézetek szervezetét, a betegeknek és sebesülteknek ellátását háborúban, valamint az egészségügyi anyag beszerzésének módozatait. A tábori egészségügyi intézetek leírásánál elénk tárul ezek összes hibája és baja, a mik alapját alkották annak a sok szenvedésnek és nyomornak, a miket elszenvedtek a beteg és sebesült katonák a forradalmi háborúk első éveiben.

Az élelmezés című fejezetben a szerző kitér a Magyarországon elhelyezett csapatok szállás-élelmezésére s megjegyzi, hogy e mellett a katonák ellátása igen jó volt, de sok kár érte az ország lakosságát a megyék élelmezési biztosainak visszaélései miatt. A tisztek és legénység béke és háború illétékeinek részletezése után sor kerül a császári hadsereg élelmezésére háborúban. Egyfelől betekinthetünk a császári hadseregnek a hadműveleteket korlátozó raktár élelmezésébe, a minek

rendszere, elszámolása stb. sokkal rosszabb volt ez időben, mint a hét éves és harminczéves háborúban, bár e háborúkban is érvényesült az az elv, hogy a háború szükségleteit a hadszínhelynek kell fedeznie. Másfelől megismerjük azokat az indító okokat, melyek megteremtették az előbb említett elvet s a harácsolást a convent által hadba állított seregeknél.

Katonákra nézve felette érdekes részleteket találunk a harcászati czímű fejezetben. Ebben, szinte a legapróbb részletekig megtaláljuk a császári hadsereg gyalogságának, lovasságának és tüzérségének harci modorát, a mi tudvalevőleg még ez időben is azonos volt a sziléziai háborúk egyoldalú, merev és az alparancsnokok öntevékenységet teljesen kizáró vonalharcászataival.

A közlemény összefoglalásának értékes részei azok, melyek kimutatják, hogy miért dőlt dugába a császáriak és egész Európa ama reménysege, hogy a szövetséges hadak rövid időn belül Páris urai lesznek, majdnem kardcsapás nélkül. Minden katona figyelmét lekötetik még azok a fejtegetések is, melyek okát adják a rosszúl fegyverzett, felszeretlen, fegyelmében laza és harcra alig képzett francia forradalmi seregek győzelmének s hogy mikép alakította át a hadművészetet is a francia forradalom világrendítő eseménye.

2. *Der Überfall bei Baumgarten am 27. Februar 1741.* Írta: *Duncker* őrnagy.

Szerző a Splényi huszárezredből¹ alakított portyázó különítmények ama rajtaütését ismerteti, mely annak idején nagy port vert fel, mert majdnem magyar huszárok fogságába esett II. Frigyes porosz király s mert e rajtaütés nyomán kegyetlenséggel vádolták meg s *banditáknak* nevezték a császári csapatokat s velők a Splényi huszárezredet is.

A rajtaütés története röviden a következő: Az első sziléziai háborúban, 1741 február havában a Splényi huszárezredet a glatzi grófságba rendelték, hogy biztosítsa a Sziléziába vezető átjárókat az itt telelő császári csapatokkal együtt. II. Frigyes porosz király serege Schweidnitz és Troppau között téli szállásokban volt, őrállásai pedig a glatzi grófság és Morvaország határán állottak.

A császári hadak főparancsnoksága nemcsak biztosítani óhajtotta a maga számára a már említett átjárókat, hanem portyázó hadviselés megindítására is ösztönözte a határmenti seregtestek parancsnokát. Ez azonban egyideig mit sem tett s ismételt nógatásra csak akkor

¹ 1768-ban feloszlatták.

szánta el magát az ellenséges őrállások nyugtalanítására, mikor a porosz őrállások fekvéséről és erejéről biztos híreket szerzett, ő maga szemrevételezte a terepet s a mikor híre érkezett annak, hogy maga II. Frigyes is február havának utolsó napjaiban Schweidnitzen és Frankensteinen át Sziléziába érkezik őrállásainak megvizsgálása és szemrevételezése végett

Február 25-én lóra ültették tehát az Ober-Hansdorfban, Königshaynban és Gabersdorfban elszállásolt Splényi huszárokat, a kik azonban másnap eredménytelenül tértek vissza, miután még nyomára sem akadtak az ellenségnek.

Február 27-én reggel híre érkezett annak, hogy II. Frigyes e napon megvizsgálja silberbergi és warthai őrállásait, melyek majdnem tőszomszédságában feküdtek a császári csapatok laktáborainak. E híre lóra kaptak a huszárok és 60 lovas *Szombó főstrázsamester* vezetése alatt a frankenburg-briesnitz-i útnak vette irányát, 60 huszár *Komáromy kapitány* parancsnoksága alatt Baumgarten falunak irányítottatott, míg *Trips báró ezredes* 30 lovassal, mint tartalék, követte az első kettőt.

II. Frigyes február 26-án Frankensteinba érkezett s miután hírszerző járőrei sehol sem bukkantak ellenségre, másnap előbb Silberbergbe, innen pedig Warthába ment őrállásainak meg szemlélése végett. Kíséretét alkotta egy század lovasított gránátos, 60 huszár és egy század lovasított csendőr. E kíséretből azonban a lovasított gránátosok fele Baumgartenbe rendeltetett vissza, míg 50 lovasított csendőr Frankenbergben maradt. Huszárjaink támadásakor a király őrcsapata tehát a warthai őrállás 200 katonájából, félszázad lovasított gránátosból, 60 huszárból és 50 lovasított csendőrből állott.

Míg a Szombó főstrázsamester és Komáromy kapitány vezette különítmények az Eulen-hegység erdőségein átvergődtek, II. Frigyes kíséretével együtt áthaladt a briesnitz-frankenburgi útvonalon s bántódás nélkül Warthába érkezett délelőtt 11 órakor, a hol ebédhez ült, miután őrállását meg szemlélte. Ez alatt Komáromy különítménye rajta ütött a Baumgartenre visszaküldött porosz lovasított gránátosok félszázadán, ezt szétverte s Frankenstein felé üzte, míg Szombó főstrázsamester a porosz király kíséretének őrszemeire bukkant. A mint II. Frigyes tudomást szerzett huszárjaink támadásáról, lóra pattant s kíséretével kivonult; Warthából Frankenberg felé. A mint azután a király kíséretében levő porosz huszárok megpillantották a miéinket, rajtok hajtottak s a Neisse-folyón át visszaverték őket. Ezzel kiszabadult II. Frigyes a csapdából már csak azért is, mert Komáromy is

szabaddá tette a Frankensteinba vezető utat azzal, hogy egyenest délnek visszavonult a nélkül, hogy körülnézett volna. De, a mint a leírásból kitetszik, elősegítette a porosz király menekülését még a Lonsbachnál álló Trips ezredes is, ki huszár létére bravouros roham helyett, gyalog tűzharcot kezdett Szombó visszavonulásának fedezésére!

Önkénytelenül is sok kérdés merül fel e rajtaütés elolvasásakor, a mely kérdések nagyon tanulságosak minden lovas tiszt számára. Ezért hazai hadtörténelmünkéből merített e mellékesemény igen alkalmas egyrészt harczászati megbeszélés, avagy alkalmazó módon tartott gyakorlat megélénkítésére és érdekes megvilágítására, másrészt lovas tisztjeink szellemének fejlesztésére.

A leírást kiegészíti a rajtaütés helyét mutató térkép és II. Frigyes vázlatának facsimiléje.

A közlemény második s nem kevésbé érdekes részét alkotja ama vádnak megdöntése, hogy magyar huszárok megtámadták és agyon is lötték a védtelenül utazó münsterbergi követet, vagy a baumgarteni rajtaütés folyamán, vagy közvetlenül ennek végrehajtása előtt. 26 oldalon együtt találjuk mindazon irattári adatokat, melyeket az író nagy gondtal és körültekintéssel gyűjtött össze e légből kapott esemény megvilágítása és megdöntése végett.

Elismerést érdemel a szerző, ki nemcsak felfogta a bennünket ért csapást, hanem eredményesen vissza is vág tudásának teljes erejével. Nem lehettek «banditák» — mint a hogy a poroszok nevezték dühökben huszárjainkat — azon katonák, kik háboruban, lesben állva, feltartóztatják azt, ki hatfogatu hintón fegyveres kísérettel robog el előttük, s rajta ütnek akkor, mikor e békés polgár valószínűleg fegyverrel adja meg a választ a hozzá intézett kérdésre.

Talpra esett a szerző ama felelete is, melyet válaszul ad arra a kérdésre, hogy mi történt volna akkor, ha huszárjaink közvetlenül II. Frigyesre és kíséretére támadnak? Bizonyos, hogy a tetőtől-talpig vitéz katonakirály is elszántan szembe szállott volna elleneivel úgy, mint máskor is. Nem nevezhető védtelennek az, és semmiféle törvény sem nyújthat védelmet annak a koronás főnek, kit ellenfelei megsebesítenek, vagy megölnek akkor, mikor fegyvert ragad támadásra, vagy védelemre készen. De bizonyos az is, hogy Nagy Frigyes — ki neves hadvezér és erényekben gazdag katona volt — maga felháborodva utasította volna vissza azt a gondolatot, hogy ne osztozzék azon esélyekben, melyeknek tisztjei és legénysége néznek elébe magasztos hivatásuk közben.

3. *Die Römer im Gebiete der heutigen österreichisch-ungarischen*

Monarchie. Erläuterungen zu einer Übersichtskarte. Irta: Kulnigg százados.

Főbb vonásokban együtt találjuk a rómaiak által a monarchia területén épített hadiutak, várak, erődök stb. elrendezését és telepítését neves történétírók és régészek elszórtan megjelent s a nagy közönség számára nehezen hozzáférhető munkái nyomán.

A forrásmunkák felsorolása után szerző megismerteti a rómaiak mesterileg vezetett fokozatos terjeszkedését Európában észak és kelet felé. Rhætia, Noricum, Pannonia, Dacia, Illyricum és Mœsia hadi és kereskedelmi utvonalaiknak ismertetése után szerző leírja a rómaiak erődítési rendszerét, azután általánosságban ismerteti azokat a várakat és erődöket, melyeket a rómaiak céljuknak megfelelőleg csodálatos éleslátással telepítettek azokon a területeken és pontokon, hol szükség volt rájuk hadászati szempontok, barbár népek betöréseinek meggátlása és a kereskedelem végett.

Érdekes az a fejezet, melyből kitűnik, hogy a rómaiak valóságos mesterei voltak az utépítésnek.

Végül főbb vonásokban tárgyalás alá kerül még Róma hadi szervezete, a legiók összeállítása, ereje, elnevezése, a menetteljesítmények, a táborok telepítése és berendezése, a legiók elhelyezése a meghódított tartományokban, valamint a behódolt területek népességének műveltségi foka általánosságban.

Teljessé teszi ez érdekes és tanulságos munkát a cs és k. földrajzi intézet által 1 : 1.000,000 arányban készített 6 darab térkép.

Kriegs-Chronik Österreich-Ungarns. Militärischer Führer auf den Kriegsschauplätzen der Monarchie. III. Theil. Der südöstliche Kriegsschauplatz in den Ländern der ungarischen Krone, in Dalmatien und Bosnien. Fortsetzung.

Folytatása a Hadtörténelmi Közlemények 1888. évfolyama 320. lap oldalán ismertetett hadikrónikának. Ezuttal sorra kerülnek az 1692—1699-ig lezajlott török háborúk, valamint a II. Rákóczy Ferencz vezette nemzeti felkelésünk 1703—1708-ig lefolyt harczeit.

A török háborúkat illető részek eseményei egybevágóak a Rónai Horváth Jenő irta Magyar Hadi Krónikával.

A II. Rákóczy Ferencz vezette nemzeti fölkelésünk harczeit leírásánál forrás munkák gyanánt szolgáltak: Klein-Fessler, Geschichte von Ungarn; Schels, Kriegsgeschichte der Österreicher; Theatrum europeum; Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. 1. Serie, V. Band; Acten des k. k. Kriegs-Archivs.

A bevezetés egy részének szószerinti szövege a következő:

«I. Lipót uralkodása alatt 1687-től Magyarország kormányzására megkezdett *jóra czélzó de egymémely pontjukban a vármegyék önkormányzati jogába ütköző reformok*, bizalmatlanságot és elégedetlenséget keltettek a lakosság széles rétegében, a mely gyanakodva fogadta a bécsi kormány rendelkezéseit már eddigelé is. Elkeseredést szültek az országgyűlés beleegyezése nélkül kivetett adók és a katolikusok javára tett rendelkezések. Állandóan többségben voltak azok Magyarországon, kik hasznót reméltek a felkelésből és csakhamar zendülések és zavargások támadtak, melyek nagyobbreszt büntetlenül maradtak, miután a rendes császári csapatok javát az országból kivitték a spanyol örökösödési háboru miatt. A magyar felkelés feje és vezetője a dicsőségre vágyó és nagyeszű Bercsényi Miklós gróf volt, a ki azonban átruházta a főszerepet a jóval kisebb tehetségű de előkelő régi nemzetségből származó II. Rákóczi Ferencz herczegre.»

Talán mondanunk sem kell, hogy a magyar történetbuvárlat eredményei, s a mai magyar történetírás szerint egészen másként áll ez a dolog. Elég legyen csak II. Rákóczi Ferencznek, *Márki Sándor* tollából most megjelent három kötetes életrajzára utalnunk. x

II. A MAGYAR HADTÖRTÉNELMI IRODALOM REPERTORIUMA.

1897—1909-ig.

(Harmadik közlemény.)

B) Hadtörténelmi cikkek hazai hirlapokban.

Abafi-Aigner L. Die ungarische Klapka-Legion in Preussen 1866. *Pester Lloyd*, 1897 ápril 16. és 17.

Abafi-Aigner. Aus dem Leben Klapkas. *Pester Lloyd.* 1897 december 25.

Alkotmány, 1897 szept. 11. (A zentai csata.) — *U. o.* 1897. okt. 17. (A kismegyeri csata.) — *U. o.* 1902 máj. 27. (Lukenics őrnagy halála 1849.) — *U. o.* 1902. decz. 12. (Vélemény a párbajról, 1744-ből.)

Asbóth János. A peredi ütközet. *Budapesti Hirlap*, 1899 jun. 25.

Az Ujság, 1906 jan. 4. (Ocskay László.)

Balogh Pál. Kurucz csata. (Kiliti, 1705 márcz. 30.) *Egyetértés*, 1905 márcz. 30.

Balogh Pál. Kurucz világ 200 év előtt. *Pesti Napló*, 1905 május 11.

Balogh Pál. A magyar hadsereg III. Károly alatt. *Pesti Napló*, 1906 jan. 28.

Balogh Pál. Csataképek a szabadságharc korából. *Pesti Napló*, 1906 febr. 2.

Barabás Ábel. Zrínyi és életírója. (Széchy Károly művéről.) *Pesti Hírlap*, 1903 jan. 23.

Barla Jenő. Keczer Endre, jász-kún főkapitány, 1609—1616 († 1635). *Magyar Szó*, 1903 ápr. 12.

Bányai Elemér. Herman János, a 10. huszárezred őrmestere, 1848 49-ben. *Pesti Hírlap*, 1904 jun. 26.

Bányai Elemér. Egy vitéz szabadsághős. (Herman János huszárszázkapitány.) *Hazánk*, 1905 szept. 20.

Bányai Károly. A bányavidéki hadjárat 1849-ben. *Budapesti Hírlap*, 1903 máj. 8.

Bányai Károly. A kurucz szabadságharc első csatája. (A dolhai ütközet.) *Budapesti Hírlap*, 1903 jun. 7.

Bányai Károly. Az ál-Károlyi. *Budapesti Hírlap*, 1903 nov. 8.

Berzeviczy Egyed. Máriássy Jenő honvédtábornokról. *Vasárnapi Ujság*, 1905. 7. és 8. sz.

Berzeviczy Egyed. A branyiszkói csata. *Magyar Nemzet*, 1904 szept. 21.

Brandes György. Görgei Arthur. (A Neue Freie Presse nyomán.) *Budapesti Napló*, 1900 decz. 16.

Budapesti Hírlap. 1897 márcz. 7. (Janku és Vasvári Pál.) — *U. o.* 1897 ápr. 18. (A győri hős. Ismerteti Jedlicska Pál Pálffy monographiáját.) — *U. o.* 1897 decz. 17. (Magyarország 1866-ban. Az olasz tábornok hivatalos jelentése.) — *U. o.* 1898 márcz. 11. (Magyarország szerepe 1866-ban.) — *U. o.* 1899 máj. 21. (Budavár visszavétele.) — *U. o.* 1899 máj. 21. (Az osztrák tábornokok 1859-ben.) — *U. o.* 1899 jun. 28. (Zrínyi Miklós. Barabás Samu «Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok» cz. könyve alapján.) — *U. o.* 1899 szept. 12. (A pugil. Adalék a középkori magyar párbaj történetéhez.) — *U. o.* 1899 decz. 12. (A magyar feldunai hadsereg 1848—49-ben. Ismertetés Wacquemontnak «Die ungarische Donau-Armee im Jahre 1848—49.» [Boroszló, 1899.] című könyvéről.) — *U. o.* 1900 aug. 29. (Várad amazonok. 1660.) — *U. o.* 1900 okt. 12. (Vöröskő vára.) — *U. o.* 1901 aug. 10. (Mintahuszárok.) — *U. o.* 1901 okt. 20. (Zeyk Domokos és a héjasfalvi honvédelem.) —

U. o. 1903 márcz. 29. (A magyar hadsereg fejlődése. Kivonat Marczali Henriknek az Urániában tartott felolvasásából.) — *U. o.* 1903 máj. 17. (Babérkoszorú Dobos Miklós ezredes sírjára. Paarig Art. Rob. műve után.) — *U. o.* 1903 szept. 3. (Batthyány J. ezredes végrendelete.) — *U. o.* 1903 okt. 11. (Selmecz a kurucz időkben. Richter Ede műve nyomán.) — *U. o.* 1904 szept. 18. (Bocskai forradalma. A 300-ik évforduló alkalmából.) — *U. o.* 1904 okt. 6. (Czech János honvédtábornok emlékezete.) — *U. o.* 1904 okt. 8. (Czech tábornok utolsó levele.) — *U. o.* 1904 okt. 19. (Álmosdi csata évfordulója.) — *U. o.* 1904 decz. 20. (Szamosujvár megalapítása.) — *U. o.* 1904 decz. 9. (Balassa Bálint hamvai.) — *U. o.* 1905 márcz. 15. (A szolnoki csata.) — *U. o.* 1905 márcz. 19. (Dobos 1848-iki honvédfőhadnagy.) — *U. o.* 1905 márcz. 23. (A pozsonyi vértanuk.) — *U. o.* 1905 márcz. 26. (A magyar és osztrák szövetség eredete. 1277.) — *U. o.* 1905 márcz. 27. (A szabadságharcz emlékei a közös hadseregben.) — *U. o.* 1905 ápr. 2. (Az augsburgi csata emléke.) — *U. o.* 1905 ápr. 8. (Magyar katonák esküje Mária Terézia korában. 1749.) — *U. o.* 1905 máj. 20. (Budavár bevétele 1849-ben.) — *U. o.* 1905 máj. 24., 30. és 31-iki számai. (A hadsereg magyarsága.) — *U. o.* 1905 szept. 14. (Óra és Kloskának egy előzője.) — *U. o.* 1905 szept. 30. (Visszaemlékezés a 48-49-iki szabadságharczra Erdélyben.) — *U. o.* 1905 okt. 6. (Kiss Ernő honvédtábornok és családja. Az «Armenia» nyomán.) — *U. o.* 1905 decz. 8. (Ocskay.) — *U. o.* 1905 decz. 28. (Magyar vezényszó Mária Terézia hadában. Éble Gábor «Károly Ferencz és kora» cz. műve nyomán.) — *U. o.* 1906 febr. 1. (Huszárok és svalizsérek.) — *U. o.* 1906 febr. 7. (A világi fegyverletétel.) — *U. o.* 1906 febr. 16. (A kurucz és labancz elnevezés eredete.) — *U. o.* 1906 febr. 15. (Ki lőtte meg Hentzit?)

Budapesti Napló, 1898 ápr. 15-ike óta «A szabadságharcz krónikája» czímen rovatot nyitott. — *U. o.* 1902 jan. 31. (Gróf Vécsey Károly utolsó levelei Aradról.) — *U. o.* 1904 nov. 12. (André francia hadügyminiszter és a kurucz zászló.) — *U. o.* 1905 máj. 7. (Kolowrat tábornok emlékiratai a magyar szabadságharczról.)

Chélard Raoul. A három francia-magyar szövetség. (Thököly, Teleki, II. Rákóczi Ferencz.) *Budapesti Hirlap*, 1899 jun. 27.

Csatkó M. A debreczeni ütközet 1849-ben. *Magyarország*, 1906 márcz. 15.

Csoór Gáspár. A kurucz hadsereg. *Pesti Hirlap*, 1903 máj. 31.

Csudáky Bertalan. Görgeinél. *Alkotmány*, 1898 okt. 1.

Czelesztin. Hősök emléke. *Magyarország*, 1897 okt. 17.

De Sgardelli Caesar. Vallásosság a hadtörténelem lapjain. *Az Őrszem*, 1906, 21. szám.

Déri Gyula. A lovagjátékról. *Budapesti Hírlap*, 1902 máj. 15.

Doleschall Alfréd. Adalék az 1867:12. t.-cz. történetéhez. *Pesti Napló*, 1905 ápr. 26. és 28.

Dongó Gyárfás Géza. Serédy Gábor, Felsőmagyarország kapitánya. *Budapesti Hírlap*, 1900 aug. 24.

Egyetértés, 1897 okt. 17. (A campoformói béke.) — *U. o.* 1898 febr. 22. (A Koburg-Koháry-dinasztia.) — *U. o.* 1898 márcz. 2. (Bernhardy naplójának ismertetése az 1866. évi háborúról.) — *U. o.* 1899 ápr. 19. (A nagysarlói diadal.) — *U. o.* 1899 máj. 21. (Budavár visszavétele.) — *U. o.* 1899 jun. 11. (Régi katonai kihágások.) Az 1841-iki eset.) — *U. o.* 1899 decz. 3. (Szabadka megmentése. A kaponyai honvédelemk leleplezése.) — *U. o.* 1900 nov. 6. (Gróf Leiningen naplója. Nyilatkozat Hentaller Lajostól a napló kiadója, Maczali Henrik ellen.) — *U. o.* 1905 nov. 28. (Bocskay.)

Eötvös Károly. Perczel Mór. *Egyetértés*, 1899 máj. 25.

Eszterházy János gr. Zur Wehrfrage. *Pester Lloyd*. 1903 szept. 10. — *Bartal Antal.* *U. o.* okt. 3., 4., 6.

Farkas Emőd. Dessewffy Arisztid honvédtábornok. *Pesti Hírlap*, 1904 jul. 17.

Farkas Emőd. Máriássy emlékiratairól. *Pesti Hírlap*, 1905 jan. 26.

Farkas Emőd. Névtelen hősök 1848—1849. Kubinyi Viktor műve nyomán. *Magyar Állam*, 1905 febr. 1.

Farkas Emőd. Fegyveres időszak a vármegyékben. *Pesti Hírlap*, 1905 decz. 3.

Fejérváry Géza báró. *Az Őrszem*, 1904. 3. szám.

Ferenczi Zoltán. Deák Ferencz és a magyar nyelv ügye 1843-ban. *Vasárnapi Ujság*, 1903. 43. szám.

Floridor. A palatinus huszárokról. *Egyetértés*, 1900 nov. 7.

Floridor. A 15-ik huszárezred 200 évi fennállásának jubileuma. *Egyetértés*, 1901 szept. 26.

Fanghné Gyujtó Izabella. Emlékeim a szabadságharcz idejéből. 1847—1850. *Vasárnapi Ujság*, 1905. 13—15. szám.

Gárlonyi Géza. Az egri hősnők. *Budapesti Hírlap*, 1898. ápr. 13. Szederkényi Nándor válasza *u. o.* ápr. 19.

Gárdonyi Géza. Az egri hősök. *Budapesti Hírlap*, 1902 október 19.

Gedeon Géza. A mártir asszony. (Farkassányi Mihályné, hon-

védkapitányi rangra emelkedett hős magyar nő haláláról.) *Budapesti Hírlap*, 1906 ápr. 16.

Gottlieb Róza. Bem apó női kémje. Naplótöredék. *Magyar Nemzet*, 1901 márcz. 15.

Görgey István. Görgei küldöttei az orosz táborban. *Magyarország*, 1898 ápr. 23.

Görgey Istvánról írt munkáját Králik Lajosnak bírálták: *Pester Lloyd*, 1904 nov. 26 és decz. 7. — *Az Ujság*, 1904 decz. 2. — *Budapesti Hírlap*, 1904 decz. 4. — *Magyar Nemzet*, 1904 decz. 6.

Gyarmathy Sándor. Kinizsi Pál sírja. *Budapesti Hírlap*, 1902 jun. 18.

Hanvay Ödön. Damjanich utolsó órái. *Pesti Napló*, 1904 okt. 6.

Hatala Péter. Budavár bevételéről. *Magyar Szalon*, 1903 június.

Hatala Péter. Az 1849-iki muszka beavatkozás. *Pesti Hírlap*, 1905 ápr. 19. és 20.

Hazánk, 1903 máj. 21. (Budavár bevétele és a nők.) — *U. o.* 1903 szept. 1. (Haynau és Rüdiger.)

Hazslinszky Rezső. Magyar vér a spanyol örökösödési háborúban. Gróf Gyulai Ferencz tábornok naplója nyomán, 1703—1704. *Magyar Szó*, 1902 decz. 6.

Hentaller Lajos. A vörössapkás naplója. *Magyarország*, 1897 decz. 25.

Hentaller Lajos. Damjanich fiai. Korrajz a szabadságharczból. Czikksorozat a *Függetlenség* 1897 december havi számaiban.

Hentaller Lajos. Damjanich Szolnoknál. *Országos Hírlap*, 1898 máj. 1.

Hentaller Lajos. A tihanyi erőd. *Egyetértés*, 1899 decz. 24.

Hentaller Lajos. Perczel Mór mint hadvezér. *Egyetértés*, 1900 márcz. 2.

Hentaller Lajos. A dunai hadsereg. *Egyetértés*, 1900 ápr. 1.

Hentaller Lajos. Leiningen levelei és naplója. *Egyetértés*. 1900 ápr. 11 12.

Hentaller Lajos. Éjjeli harc a Károly-kaszárnyában. *Egyetértés*, 1900 máj. 15.

Hentaller Lajos. Szalay József, a béna hős. *Egyetértés*, 1900 máj. 26.

Hentaller Lajos. Zeyk Domonkos, a segesvári hős. *Egyetértés*, 1900 jun. 13.

Hentaller Lajos. Bem élete 1848-ig. — Bem Erdélyben. — Bem halála. *Egyetértés*, 1900 szept. 4., 7., 14.

- Hentaller Lajos.* Bem apóról. *Pester Lloyd*, 1900 decz. 9.
- Hentaller Lajos.* Bécs ostroma 1848-ban. *Független Magyarország*, 1902 márcz. 30.
- Hentaller Lajos.* A Bocskay-felkelés. *Egyetértés*, 1905 nov. 22.
- Hentaller Lajos.* Máriássy honvéd-tábornok emlékirataiból. *Egyetértés*, 1905 nov. 19.
- Hentaller Lajos.* Görgei mint hadvezér. *Egyetértés*, 1905 decz. 3.
- Hentaller Lajos.* Kiss Ernő tábornok. *Egyetértés*, 1906 máj. 26.
- Herendi (Hubner) Vilmos.* A brassói fellegrvár bevétele 1849-ben. *Budapesti Hirlap*, 1899 jul. 22.
- Herczeg Mihály.* Nemzeti hadsereg (1526 óta). *Egyetértés*, 1905 márcz. 5.
- H. J. Hadúr.* *Pesti Napló*, 1905 nov. 7.
- Himmel.* Das Kriegsjahr 1697. *Pester Lloyd*, 1897 jul. 9.
- Hoitsy Pál.* A magyar zászló. *Budapesti Hirlap*, 1905 márcz. 12.
- Honvédtüzérség* története. *Az Őrszem*, 1904. 6. szám.
- Huszár József.* Három nap a budai vár történetéből. (1541 szept. 2. — 1686 szept. 2. — 1849 máj. 21.) *Független Magyarország*, 1903 máj. 21.
- Járdánházi Miklós.* A német nyelv a magyar hadseregben 1595 óta. *Pesti Hirlap*, 1903 máj. 31.
- Járdánházi Miklós.* A magyar katonai vezényleti nyelv jogosultsága. *Pesti Hirlap*, 1903 szept. 6.
- J. M.* Régi ujoncz-jutalékok és hadi adók. *Pesti Hirlap*, 1903 márcz. 15.
- Jókai Mór.* A győri ütközet emléke. *Magyar Hirlap*, 1897 okt. 17.
- Jókai Mór.* A magyar insurrectio emlékszobra. *Nemzet*, 1897 okt. 17.
- József főherczeg.* *Az Őrszem*, 1905. 13. szám.
- Junius.* Daliás idők. (Párbajok a török időben.) *Budapesti Hirlap*, 1900 márcz. 24.
- Junius.* A jászkunok a forradalomban. *Budapesti Hirlap*, 1901 ápr. 6.
- Junius.* A miriszlói csata. *Budapesti Hirlap*, 1902 szept. 13.
- Junius.* Dobó István. *Budapesti Hirlap*, 1902 okt. 18.
- Junius.* Thököly, a kuruczkirály. *Budapesti Hirlap*, 1905 szeptember 12.
- K. A.* A zentai ütközetek. *Budapesti Hirlap*, 1905 szept. 14.
- Kalmár A.* A zentai ütközetek. *Magyarország*, 1905 szept. 11.
- Karácson Imre.* Török követség Zrinyi Miklósnál (1660). *Ha-*

zánk, 1900 decz. 29. és hasonló címmel: *Magyar Állam*, 1901 jan. 6.

Kádár Gusztáv. Damjanich. *Magyar Hírlap*, 1904 okt. 6.

Kemechey Jenő. Bezerédj Imre. 1679—1708. *Budapesti Hírlap*, 1900 febr. 9.

Kenedi Géza. Lőporfüst. *Az Őrszem*, 1908. évf. 18. sz.

Komáromy András. Vizkelethy Mihály rabsága. *Magyar Hírlap*, 1897 márcz. 2.

Komáromy András. Beniczky Péter, aranysarkantyús vitéz és váci főkapitány pöre 1661-ben. *Magyar Hírlap*, 1897 márcz. 30.

Kovács Márton. Szentanu Győr ostromáról. *Budapesti Hírlap*, 1897 okt. 17.

Kmetty Károly. A címér- és zászló-kérdés megoldása. *Egyetértés*. 1905 jubileumi szám.

Kumlík Emül. Pozsony vára. *Budapesti Hírlap*, 1902 decz. 13.

L. P. Egy névtelen hős sírja (Stoeckel János). *Az Őrszem*, 1904. 6. sz.

Lakatos Sándor. Látogatás Görgeinél. *Az Ujság*, 1904 okt. 8. (Czece tábornokra és Klapkára vonatkozik. Ugyane czikkre vonatkozólag lásd még: *Magyarország*, 1904 okt. 15. és *Az Ujság*, 1904 okt. 15.)

Lampérth Géza. A generális kegyelme. *Magyar Hírlap*, 1899 jun. 28. (Adalék Pekry Lőrincz kurucz generális életéhez.)

Lampérth Géza. Kocma generális. *Magyar Hírlap*, 1900 szept. 5. (Báró Andrassy Istvánról.)

Lampérth Géza. Kurucz nóta, labancz táncz. *Magyar Hírlap*, 1900 szept. 11. (Starhemberg Miksa császári tábornokról.)

Lampérth Géza. Mitől sántított Bottyán apó. *Magyar Hírlap*, 1900 okt. 3.

Lehoczky Tivadar. A honfoglalás nyomai Bereg vármegyében és a beregszászi sírhely. *Bereg*, 1904. 34. szám.

Összeállította: SZENTIVÁNYI GYULA.

III. AZ 1909. ÉVI HAZÁNKAT ÉRDEKLŐ KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNELMI IRODALOM REPERTORIUMA.

(Folytatás.)

Veltzé A., *Supplement zu Erzherzog Johannis Feldzugserzählung 1809*. (A Meran gróf levéltárában őrzött eredeti nyomán. Bécs, Seidl,

1909. XIII. 239 l. 7 M. 50.) A sokat ócsárolt főherczeg és az 1809. évi dunántúli hadjárat történetére is fontos közlemény.

János főherczeg. N. Freie Presse 1909 máj. 16. Ebben a Körmenről 1809 decz. 26-án kelt és Hormayrhoz intézeit levélben panaszkodik, hogy az udvar az ő igazolását (a wagrami csatától való lekésése ügyében) nyilvánosságra nem hozta, agyonhallgatta. [V. ö. egyébiránt: *Schlossar* és *Krones* munkáit János főherczegről.]

Kircheisen M., Feldzugserinnerungen aus dem Kriegsjahre 1809. (A «Bibliothek wertvoller Memoiren» egyik része). Hamburg, Gutenberg-Verlag. 1909. 6 Ml.

Petre F. L., Napoleon and the archduke Charles. A history of the Franco-Austrian campaign in the valley of the Danube in 1809. London. Lane 1909. 428 l. 12 sh. 6 d.

Weber O., prágai egyet. tanár, 1809. I. *Erzherzog Karl.* II. *Aspern.* III. *Wagram und der Wiener Friede.* Deutsche Arbeit. Prága VIII. évf. 1909. a 7—9. füzetben.

Veltzé A., Gedenktage Anno Neun. Österreichische Rundschau 1909. 19. évf. 4. füzet.

Vor 100 Jahren. Aspern u. Wagram. Tervrajzzal. Militär-Wochenblatt. 94. évf. 1909. 64—67. és 83—84. szám.

Bleibtreu Kär., Aspern und Wagram. Westermanns Monatshefte. 1909. 53. évf. 9. füz.

Ein Brief des Erzherzogs Karl über die Schlacht bei Aspern. (Rövid francia levél. Albert szász-tescheni herczeg címére.) Die Vedette 1909 máj. 22.

Peters Theodor kapitány, Áspcrn. Die Vedette 1909 máj. 22.

Varnhagen von Ense. K. A., Die Schlacht bei Deutsch-Wagram am 5. und 6. VII. 1809. (A hírneves író egykorú feljegyzéseinek új lenyomata.) Kiadja *Pfalz A.* Bécs. Fromme. 1909. 96 l. és 1 tábla. 2 korona.

Hoens Max lovag, Die Bedeutung der Schlacht von Aspern. N. Freie Presse 1909 máj. 20. és Die Vedette jul. 6. és 7. — *Richter H. M. Aspern* (térképpel) u. ott máj. 20.

Fournier A., Die Tage von Aspern. Die Zeit. (Bécs.) 1909 máj. 21.

Lützelburger I., Aspern. 2 cikk. Westungar. Grenzboten 1909 máj. 20.

Wagram u. die österreichische Artillerie bei Wagram. 2 cikk, *Hoen Miksa* és *Christl Antal* alezredesek tollából: Die Vedette 1909 júl. 3. szám.

Aerts W., La bataille de Wagram. Revue Belquie 1909 jul. és aug. füzet.

Hinnenburg A., Raab. (Az 1809. és 1849. évi győri ütközetekről.) *Österreichische Rundschau.* 1909. 20. köt. 1. sz.

Fournier A., Historische Studien und Skizzen. II. köt. Bécs. Braumüller 1909. 6 M. Ezen összegyűjtött tanulmányok közül ide vonatkozik: Aus Napoleons letzten Kämpfen és Napoleons Sturz.

Báró Staudach Ad., Die Reichsfreiherrn von Staudach. N. Pester Journal 1909 jún. 4. Czikkiró nagybátyja, Staudach Jenő (1788—1876.) St. Veit várostól a francia háborúban tanúsított vitézségeért elismerő oklevelet kapott; Staudach Ferencz József lovag, perzsa kamarás és utóbb osztrák tábornaszernagy pedig végig küzdötte az 1848—1849. olasz és 1866. háborút.

Aus den Tagebüchern des Grafen Prokesch von Osten, Botchafters und Feldzeugmeisters, 1830—1834. Wien, Reisser. 1909. 4 M. 20.

1848—1849.

Weber Ottokár, prágai egyet. tanár, 1848. II. kiad. Lipcse. Teubner 1909. VIII. 136 l. 1 M. 25. (Szerző 6 felolvasás keretében mondja el az 1848—49. évek főbb eseményeit.)

Spiegler I. S., Der Freiheitskampf der Ungarischen Nation 1848—49. Kritisch beleuchtet. [II. jav. kiad. Lipcse. Altmann 164 l. 3 M.]

Tagebücher des Generals der Kavallerie und Truppeninspektors Prinz Ludwig Windischgrätz. Bécs. Seidel 1909. E naplók 1839—1850-ig terjednek. W. herczeg résztvett 18 éves korában a honvédek elleni küzdelmekben, nevezetesen Pozsony, Moson város megvételeiben és Budavár visszafoglalásában. Panaszkodik, hogy atyját kellőképpen nem támogatták és tehetségtelen emberek környékeztek. Behatóan mondja el az 1849 jan. 20. kőbányai ütközetet. Feltűnő, hogy W. herczeg Radetzky iránt ellenszenvvel viselkedik, a kit atyjával szemben szintén hálátlansággal vádol.

Schröll József, lovag. Die Vedette, 1909 márcz. 3. 1909 febr. végén meghalt Korneuburgban Schröll csász. tanácsos, a Dunagőzhajózási társulat nyugd. kapitánya, a ki 1836-tól 1847-ig mint utásztiszt, 1847 óta mint hajóskapitány működött. Ő vállalta magára 1848 őszén Windischgrätz tábornagy seregének a Dunán való átszállítását. Midőn később mint az osztrák «Marianne» gőzös kapitánya a hajó legénységével együtt Komáromtól Tatára kellett bujdosnia, honvédhuszárok elfogták és Görgey főparancsnok elé vitték, a ki őt Pestre, a rendőr-séghez küldte. Itt egy Bezerédj nevű volt utásztiszt ugyan pártját

fogta, de a rendőrfőnök kényszeríteni akarta, hogy egy magyar gőzhajó vezetésére vállalkozzon és midőn Schröll ettől idegenkedett, statáriummal fenyegette. Schröllnek sikerült azonban esolnakon Budára átkelni és Hentzihez a várba, innen pedig Győrbe menekülni, a hol másodszer elfogták. Erre másodízben vitték a svábhegyen táborozó Görgey elé, a ki Schröllnek, mint volt utász-kollegájának letartóztatása fejében kártalanítás gyanánt 100 forintot utalványozott és visszaengedte Győrre, a honnan — Schröll immár útlevéllal — Bécsbe folytatta útját. Schröll ekkor (1849 máj.) a Ceres gőzhajó kapitánya lett és a Pozsony és Pusztá Lovat (?) között császári csapatokat szállított. Egy ízben az osztrákok hadi hídját mentette meg a pusztulástól, a Ceres-t üldözőbe vevő magyar «Erős» elől pedig az éj homályában szerencsésen Pozsonyba menekült, a hova egy puskaporral megrakott uszályhajót is hozott magával. E tettéért a vaskorona rendlet és az orosz Szaniszló rendjelt kapta.

Boos-Waldeck Ph. gróf, Eine Erinnerung an die Einnahme von Raab (1849. 28. Juni). Österreichische Rundschau. 17. évf. 5. füz. [V. ö. fentebb *Hinnenburg* cikkét: «Raab».]

1859. évi háború.

Witte K., Das Vorspiel des italienischen Feldzugs 1859. A berlini Vossische Zeitung 1909. 179. számában.

Panzini, Il 1859., da Plombières a Villafranca. Milano, Fratelli Treves 1909. 3. L. 50

Veltzé Al. őrnagy, Magenta. Fremdenblatt, 1909 jún. 4.

Der Vorstoss der Division Reischach in der Schlacht bei Magenta in französischer Beleuchtung. Fremdenblatt 1909 jún. 5. Cikkíró francia források nyomán kimutatja, hogy Napoleon császár és tábornoka a Reischach-hadosztály váratlan támadása elől tényleg — rövid időre — megfutott.

Cordano L., La guerra dell' anno 1859 e la battaglia di San Martino a Solferino. Rivista bibliografica italiana. XIV. évf. 1909. 4-5. füzet.

Sandonà A., La polemica sulla battaglia di Solferino nel 1859. Rivista d'Italia. 1909 júl. (Csak az olasz vezénylő tábornokokra vonatkozik.)

Dunant I. H., Erinnerung an Solferino. Bern. Semminger 1909. 2 M.

Sallaga Herm. százados, San Martino 1859. Die Zeit 1909 jun. 20.

Solferino. N. Freie Presse 1909 jún. 26.

Von Solferino nach Villafranca. Fremdenblatt 1909 jan. 26.

1866. porosz háború.

Aufzeichnungen des Prinzen Friedrich Karl von Preussen über den Feldzug von 1866. Deutsche Revue 33. évf. 1909 jan.—márcz. füzet. [V. ö. Magyarország 1909 márcz. 7.]

Schroeder, Wandkarte über den Feldzug 1866 in Böhmen. Metz, Scriba 1909 3 M.

Brückner kapitány, Die Feld-Artillerie in Begegnungskampf, dargestellt an dem Gefecht bei Nachod am 27. VI. 1866. (V. preussisches gegen VI. österr. Armeekorps.) Berlin, Mittler, 1909. III. 92 l. és 6 tervrajz. 2 M.

Regensburg Friedrich, Die letzten Kämpfe und der Friedensschluss 1866. Stuttg. Franckh. 1909. [Szól a lamácsi (blumenau) csatáról is.] V. ö. P. Lloyd. 1909 okt. 11.

Die ungarische Legion im Feldzug 1866. Fremdenblatt 1909 decz. 4. A cikk a porosz hadügyminiszterium által kiadott hivatalos «Denkschrift»-et ismerteti, mely a miniszterium 100 évi fennállásának emlékére készült. Tartalmazza nevezetesen a legio szervezéséről szóló rendeletet, Roon hadügyminisztertől (1866 júl. 5.), Klapka, gróf Csáky Tivadar első intézkedéseit. A «vegves brigád» első parancsnoka gróf Doggenfeld Walther tábornok lett. A legió létszáma a beosztott magyar foglyokkal 2047, azok nélkül 1674 főre rúgott. A fogoly magyar katonák közül több száz egyáltalában nem érdeklődött az ügy iránt és nem is jelentkezett; mások a legió tisztjeinek beszédeire az ő királyuk éltetésével válaszoltak. Kiképzett tüzér csak kettő akadt. Komoly összeütközésre nem került a sor és okt. 6. és 8. között a két «Bataillon»-t feloszlatták.

Biegler Clemens, Meine Erlebnisse während des Kriegsjahres 1866. Meran 1908 és Bécs. Seidel. 1909. 95 l. 1 M. 50. Szerző, a ki jelenleg nyugd. kapitány és építész, 1866., a közigazgatási csatában fogságba esett és Königsbergbe vitetett. Hiteles tanuként elmondja, hogy egy porosz tiszt a magyar foglyokat arra akarta rávenni, hogy a Habsburg-háztól immár végképen elszakadjanak. Ámde a proklamáció magyar nyelvre való fordítással megbízott magyar káplár éppen ellenkező, t. i. lojális szellemben fordította le annak szövegét, s így a felszólításnak nem lett semmi fogantaja.

Bosznia és Hercegovina occupatiója 1878.

Unsere Truppen in Bosnien und in der Herzegovina 1878. Einzelndarstellungen. Szerkeszti A. Veltzé. V. köt.: *Die letzten Kämpfe.* Írta G. Holtz báró. 142 l. 3 M. — VI. kötet: *Tuzla und Doboj.* — Írta E. v. Horstenau. [Bécs. Stern. 1909. 88 l. 2 M.]

Graf Ladislaus Szápáry bei Doboj. Neue Freie Presse 1909 jan. 31. Megdönthetetlen érvekkel bizonyítgatja e cikk írója, hogy e sokat rágalmozott tábornagy és a 20. hadosztály parancsnoka a fennforgó viszonyok súlya alatt betűszerint sem tehetett mást, mint-hogy a katonáival Tuzla-ból Doboj-ba vonuljon vissza. Éppen így vélekedett *Horstenau*, («Tuzla und Doboj». 1909.), *Lichtenstein* lovassági tábornok és *Eldelsheim* lovassági tábornok. Utóbbi azt mondta: «En se tettem volna másként». Szápáry László gróf mindamellett kegyvesztett lón. *Horstenau* új műve (l. f.) szintén elégtételt szolgáltat Szápáry emlékének.

Strnad E., Reminiszzenzen aus der Okkupation Bosniens u. der Herzegovina. Nach historischen Daten u. geschichtl. Werken. Bécs. Seidel 1909. 151 l. 2 M. 40.

E. van den Bergh, Österreichs (und Ungarns) Kämpfe in Bosnien u. der Herzegovina im J. 1878. Beiheft (8—9. sz. 289—377. l.) zum Militär-Wochenblatt. 1909.

Fournier August, Wie wir zu Bosnien kamen. Eine historische Studie. Wien 1909. Reissner. VIII. és 96 l. 2 korona 40. A régibb időkről és Magyarország jogcíméről keveset beszél. Újabban *Radetzky* fejtette ki 1856-ban, külön emlékiratban az annectálás tervét. Megjegyzem, hogy *Dopsch*, szintén bécsi egyetemi tanár, a «Die Zeit» 1909 máj. 18. számában egy 1688 támadt annexio-tervről tett említést.

Graf Leo Tolstoj, Die Annexion Bosniens und der Herzegovina. A müncheni Allgem. Zeitung 38. sz. mellékletében, 1909.

Aus den Memoiren des k. u. k. FZM. Baron Ziemiecki. Deutsche Revue. 34. évf. 1909. június.

Általános jellegű munkák.

Kerchnave Hugo kapitány, *Semek* őrnagy, *Strobl von Ravelsberg* kapitány és *b. Gablenz Rikárd* főhadnagy: *60 Jahre österr.-ungarische Kavallerie 1848—1908.* Bécs. Konegen 1908—9. III. és 60 l. és 2 táblával. 3 M.

60 Jahre Wehrmacht, 1848—1908. Kiadja a k. u. k. Kriegsarchiv. Bécs. Lehner. 1909. VII. 299. l. 23 táblával és 5 térképpel. 40 M.

Lütgendorf Kasimir, báró, (ezredes), *Militärischer Führer über die Gefechtsfelder der Monarchie (exklusive Ungarn)*. Különlenyomat a *Streffleur-féle milit. Zeitschr.*-ból. Bécs. Seidel. 1908. VI. 76 l. 1 M. 50.

Jobst J. kapitány, *Die Neustädter Burg und die k. u. k. Theresianische Militär-Akademie*. Bécs. 1909. (II. Rákóczi Ferenc is ott raboskodott.) V. ö. P. Lloyd. 1909. ápril 11.

Gablenz R. báró, *Maria Theresia-Ordensritter der k. u. k. Kavallerie. 1848—1908.* (Arczképek és szöveg.) Bécs. Lechner. 1909. 95 l. 6 M.

Greiner Leo, *Kirchenkastelle und Bauernburgen in Siebenbürgen*. *Fremdenblatt*. 1909. jún. 10.

Peterwardein, ein altes Schlachtfeld. N. Wiener Tagblatt 1909. márcz. 20.

Eine ungarische Grenzfestung: Landsee. *Petermann Reinhardt*-tól. N. Wiener Tagblatt 1909. aug. 26. Szól Ländzsér és Lakompak várakról.

Tengerészet.

Koudelka A. báró, *Unsere Kriegsflotte 1556—1908*. 25 képpel. Laibach. Kleinmayr. V. 92 l. 100 M. (Díszmunka.)

Khuepach Arthur, *Schiffe und Fahrzeuge unserer Kriegsmarine seit ihrem Bestande bis 1908*. Pola, Schrunner 1908. 32 l. 50 Pf.

Aktuális czikkek.

Neues über die österreichisch-ungarische Wehrmacht. *Militär-Wochenblatt*. 1909. 30—32. szám.

Die grossen Manöver der österreichisch-ungarischen Wehrmacht im J. 1909. *Militär-Wochenblatt* 1910. (95. évf.) 2. sz.

Österreichs und Serbiens Wehrkräfte. *Die Woche*. 1909. X. füz.

Der befestigte Grenzschutz Serbiens und Montenegros gegen Österreich (-Ungarn). *Grenzboten*. 67. évf. 52. sz.

Összeállította: Dr. MANGOLD LAJOS.